

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך י, תשי"ט

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

כך מצאנו אינו ראייה *

קנה המידה לכשרותו של ביטוי ודרך ביטוי אינו יכול להיות אחד בלבד: "כך אומרים" או "כך אמרו", ואפילו "כך אמרו ואומרים" או "כך מצאנו". מציאות של דרך ביטוי מסויים בלשון אינה מוכיחה עדיין את כושרו וכשרותו. אמנם חוקר הלשון חייב לבדוק, כיצד נתגלגלו הדברים, שנוצר ביטוי תמוה מבחינת ההיגיון, אבל אין ללמוד מכאן היתר כללי לשימושים נטולי היגיון חדשים לבקרים. הדקדוק ההיסטורי והדקדוק המעשי שתי מלכויות הן, גם אם מלכות אחת נוגעת בחברתה, ויש שנטוש ריב ביניהן. לגבי הדקדוק המעשי, הנורמטיבי, הקובע "כך יש לומר", "כך יש לכתוב", חשוב קודם כול ההיגיון שבדברים, אותה "מיטת סדום של ניתוח הגיוני", שמתרעמים עליה חסידי "העובדות הלשוניות". כלומר: הדקדוק הנורמטיבי אחד מתפקידיו הוא לקצץ גידולי-פרא, דרכי ביטוי, הפושטים אל מעבר לתחום

---

* הדברים המובאים להלן נכתבו בעיקרם לפני שנים אחדות לשם ויכוח על פרט מסוים בלשון יבקשר הדוק עמו. אולם מאין בדעת המחבר להתחיל עכשיו בוויכוח זה, הוציא מתוך רשימותיו את הדברים הכלליים ביותר והוא מפרסמם כאן בשילוב דוגמאות אחרות, שדומה עליו שאינן שנויות במחלוקת חכמים.

שבו הם הגיוניים, אם בדרך ההיקש הפזי, הבא בעיקרו מאי-ידיעת הלשון ודרכיה הרגילים, ואם מחמת נהייה אחרי אפנה הפושה כסרטן.

אביא תחילה שתי דוגמאות בלבד מן הפשוטות ביותר:
א. הפועל יצא משמש כרגיל עם מלת היחס מן (כמו בוא עם אל). אבל בצד מאות הדוגמאות לשימוש במן נמצאות במקרא כעשר באת, בלי שום גיוון מיוחד בהוראה: מהם ארבע לגבי עיר, אחת (יצאוני) עם כינוי המכוון גם הוא לעיר, אחת לגבי שער, אחת לגבי שדה. והנה העובדה היא, שגם ניגודו של יצא — הפועל בוא, שימש במקרא פעמים רבות באת במקום אל. וכלום הפסידה העברית מדיוקה ובהירותה באבדן השימוש „בא את“ בתקופות מאוחרות יותר? למה אפוא נקיים את השימוש באת לגבי יצא, שאין בו, בתחושת לשוננו כיום, לא צורך ולא היגיון? והרי שימוש זה, שאף הוא כבר אין לו זכר בלשון המשנה, הולך ופושט גדודים-גדודים. ועוד מעט נחדל בכלל לומר יצא מן בפשטותו ובהירותו הטבעית! מי אדם המכבד את עצמו יאמר כיום: „יצא מן העיר, מן הבית, מן השער, מן החדר“? הלא כה יאמר: „יצא את הארץ, את המפלגה, את המקצוע“ וכו'. ומה מעניין הדבר: כך אומרים לא רק יודעי מקרא, אנשים האמונים על המקורות, אלא גם בורים גמורים, שלא טרחו מעולם לעיין בספר מן הספרים.

ב. תואר-הפועל מאז בא במקרא שש עשרה פעם: תשע פעמים בהוראת מלפנים, חמש פעמים בהוראת מהזמן

אשר... — תמיד לפני צורת הפועל בעבר או (פעם אחת) לפני שם-הפועל; רק פעמיים הוא מופיע לפני שם עצם, ובשתיהן יש ספקות לעניין גופו: "מאז אפך" (תה' עו, ח), יש גורסים "מעז אפך"; "מאז הבקר ועד עתה" (רות א, ז) יש גורסים "מאז הבקר". והנה דווקא על צירוף זה, תואר-הפועל מאז עם שם עצם (שהושפע מן הגרמנית seit) ודומיה בלשונות אחרות, וגם הוא אין לו אח בלשון המשנה) מרובים הקופצים והוא נתפשט כדי כך, שבימינו אין אומרים עוד "מהמהפכה הצרפתית", או "ממלחמת השחרור ועד עתה", אלא "מאז המהפכה הצרפתית, מאז מלחמת השחרור", ואפילו "מאז התפשטותו של מנהג זה", במקום המטבע המקראי לטן (עם שם) או המטבע המשנאי הברור מִשֶׁ (עם פועל). ודרכו של שיבוש — מתחיל בשרפרפו של סנדלר, וסופו — עולה לקתידרה של בית אולפן גבוה, ויש גם להפך.

טבעי הדבר, שבהקשיבנו לדברי הזולת נתרשם דווקא מהסטיות שהוא סוטה מן התקין. והיה אם מקובל עלינו הדובר כבן-סמך, נלמד ממנו ונסגל עצמנו לדרך ביטויו. אבל לא תמיד חוזר השומע לסוד טעמו של הדובר, ובבואו לקיים "הלכה למעשה" הוא תוקע את הביטוי המוקשה לאשר אין מקומו שם. וכן הדבר לגבי הכתב, העיתון והספר. אף הללו משפיעים כדיבור החי, ולא תמיד מפיקים הקוראים משימושי הלשון שבהם את הלקח הראוי, ונוצרים ביטויים פסולים, הנפוצים עד מהרה בציבור, בדור של חברה-מניית חובבת סלנג מזה, והתהדרות בפירווי ידיעה מגוחכים מזה. אמנם יש שגם סופרים מובהקים ואף גדולים, ואפילו סופרי

מופת שבכל הדורות, טועים בשיקול או מושפעים מלשונות זרות. כלום נאמר, שגם במקרים אלה נלמד מהם? אכן, מוטב שהדיבור הסטנדרדי לא יגיע בכלל לאותן הדקויות, האפשריות בשימוש חורג, יוצא דופן, של אמני לשון, משנניח שתיהפך לשוננו לשדה הפקר, שתלמידי חכמים לומדים בו תורת הדיבור מפי הגמגמנים. „פרחי הרחוב“, שנעשו דבר שבאפנה אצלנו, מעידים לא על „התחדשות הלשון“, אלא עד כמה התחדשות זו, המחוסרת עדיין שרשים, סורחת על פני השטח בלבד ומצמיחה שיבושים בני שיבושים. לכאורה דומה, כי דורנו הולך ומתרחק מן המליצה, ובלבד שיהא הדיבור מביע את המכוון כדיוקו. אבל רק למראית עין כך הוא. אמנם מתרחקים אנו מן המליצה התנכית, אבל הולכת וגוברת במקומה „המליצה“ המשנאית.

ושוב שתי דוגמאות פשוטות:

א. בלשון המשנה מזדמן לעתים שדה בלשון נקבה, ובהשפעתה בלשון הפוסקים ובשאלות ותשובות, שהשתדלו להישאר קרובים אצל מקורות ההלכה, ולא לשם נוי בלבד. והנה מופיע שימוש נקבי של שדה מזמן לזמן אצל סופרי ימינו כעין סממן קוסמטי לראווה בלבד, לאמור: הנה אני פלוני בן פלוני, בקי ורגיל במכמני הלשון לדורותיה, מקפיד בדברים אסורים, אבל מתיר במקום שיש צד להיתר. כלום הופעה חורגת זו, יהדומה לה המנוגד לכללי הלשון של כל הזמנים, יש להניח להם ב„כך מצאנו“?

ב. בפרקי אבות נאמר „איש את רעהו חיים בלעו“.

הכזונה הייתה: חיים בָּלְעוּ 1 — בני אדם היו בולעים זה את זה בעודם חיים (עדה"כ "אזי חיים בלעונו", תהלים קכד, ג). כלומר בעוד הנבלעים חיים. בטעות, שאין כאן המקום לברר את מקורה, נתקבל אצלנו הניקוד: איש את רעהו חיים בָּלְעוּ, וכך נוצר שימוש מוזר של חיים כתואר הפועל ("לעבדיקערהייט" בלשון ה"חדר" של ארצות אירופה המזרחית), ועד היום מתהלך שיבוש זה בתוכנו כגזרה שאין להרהר אחריה, אף על פי שלעתים הוא גורם לאי־הבנה — "הנאצים קברו אותו חיים" וכדומה, בעוד שהעברי היה אומר: חי.

שימושים וביטויים מקראיים פשוטים, נאים להפליא הונחו, פיתולי ביטוי בלתי־מובנים, שעתיב מקורם בטעות, סופר גרידא, עלו מעלה מעלה — ביחוד בתקופת ההשכלה, וכן ב"תקופה המשנאית" של ימינו: ככל שאחד השימושים זר יותר להגיון — מרובים יותר סיכוייו להתפשט בקהל, דווקא מחמת זרותו, הנחשבת כ"מקוריות". ויש חוקרי לשון שבמקום לתת יד למלחמה בעשבי־בר כמותם, חדשים גם ישנים, תרים הם במקורות ומחטטים בספרים להעלות כל פרצה ואסמכתה, שתכשיר על טהרת המדע את שנולד בטומאת הבורות וההתקשטות במוץ עובר של יום אחרון.

הטענה, שה"עברית החדשה" (אחרים אומרים ה"ישראלית") בנידון פלוני ופלמוני (ורבים "נידונים" כאלה)

---

1 [כך מנקד ר' יעקב עמדין ("לחם ניקודים") וכך במהדורה המנוקדת ע"י ח' ילון, כנראה ע"פ מסורות שבע"פ או כ"י ודפו"י].

אינה אלא ממשיכה של דרך הבעה "מקובלת בעברית בכל שלביה", כלומר גם בחיי הלשון, — על פי רוב עדיין היא טעונה הוכחה. אבל גם אילו הייתה אמת שלמה בכך — אין זו מכרעת. אל נבוא לקיים דרכי הבעה בלתי-הגיוניים, אף אם יתברר לפנינו, שאמנם כאלה היו דרכי הבעה שלנו בתקופות שעברו. מי שגורס אחרת, מחזיר אותנו לתקופת המליצה, במהדורה יבשה וחסרת טעם יותר.

הלשון (ולא רק העברית) לא הייתה מעולם כלי מושלם בתכלית מבחינת ההיגיון, וכבר התעורר מי שהתעורר ל"ביקורת הלשון" ואף למחשבה על תיקון מכוון של הלשון. כלום נבוא אנחנו להוסיף על פגימות ההיגיון הטבועות בלשון מעודה?

גם לשוננו העברית פשוטה וקצרה היא מעיקרה, ובכך כחה ויופייה. אולם גם היא לא נותקה מסיבוכים, שנתקדשו ברבות העתים כנכסי צאן ברזל.

כיצד אפוא יעקור העברי של ימינו ספיחי באושים מלשוננו? הווה אומר, בשיבה אל פשטותה וקיצורה של לשוננו בעבר, בויתור על פיתולי-הבעה וקישוטי-סרק, שכה רבים הנוהים אחריהם כיום; ובראש וראשונה — בהקפדה על המבנה ההגיוני הברור, המציין את לשון המקרא ולשון המשנה כאחת, עם הימנעות מכוונת מיוצאי דופן שבהן.